

KONTRIBUTI I IDRIZ SEFERIT NË LËVIZJEN KOMBËTARE SHQIPTARE*

Gjilani dhe rrethina i dhanë një numër të madh trimash e patriotësh Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, të cilët zënë vend me rëndësi në historinë e lavdishme të popullit tonë. Në mesin e tyre pa dyshim shkëlqen Idriz Seferi, strategu i Termopileve shqiptare, i cili ishte njëri ndër bashkëpunëtorët e ngushtë të Hasan Prishtinës, Bajram Currit, Isa Boletinit, Nexhip Dragës, Haxhi Zekës e patriotëve të tjerë.

Idriz Seferi u lind më 1847 në fshatin Sefer të Karadakut të Gjilanit në një familje me tradita patriotike. Që në moshë të re mori pjesë aktive në qëndresën popullore kundër shtypjes ekonomike e kombëtare që sollën Reformat e Tanzimatit.¹

Më 1875, për shkak të veprimtarisë patriotike dhe pas një aksioni të armatosur kundër autoriteteve turke, u burgos nga pushteti osman. Këtë, që është njëri ndër aksionet e para të armatosura ku tregohen aftësitë e tij prej strategu popullor, e organizoi kundër Hysen Ferës, çaushtit famëkeq osman, që po ushtronte dhunë e terror prej kohësh në katundet e Preshevës e Bujanocit. Përleshja midis luftëtarëve të çetës së Idrizit dhe

* Punimi është marrë nga revista "Gjurmime Albanologjike", nr. 12, 1993.

¹ *Fjalori Eenciklopedik Shqiptar*, Tiranë, 1986, f. 946.

xhandarëve të çaushit Hysen Fera u zhvillua në afërsi të fshatit Bilaç të Bujanocit, te Guri i Zi. Në këtë përleshje të pabarabartë ku forcat armike kishin epërsi të madhe në njerëz e në armatim, u vranë dy bashkëluftëtarë të Idrizit: Kurt Seferi dhe Selim Jaha i Seferit. Luftëtarët e tjerë ia dolën të tërhiqen në saje të mbrojtjes së sigurt dhe sakrificës së Idrizit e Kurt Tërnavës. Në përleshje e sipër Idrizi u plagos në kokë, kurse çaushi në këmbë. Për mungesë të municionit Idrizi dhe Kurta kapen nga xhandarët osmanë. Ndonëse dërgohen për t'u mjekuar, Idrizit nuk ia hoqën plumbin në kokë dhe atë do ta mbajë deri në vdekje. Idrizi pastaj u dërgua në burgun e Nishit ku iu shqiptua dënimi prej 16 vjetësh burgim të rëndë, kurse instanca më e lartë gjyqësore dënimin ia shtoi në 101 vjet burgim. Me rastin e shqiptimit të dënimit Idrizi i papërkulshëm si gjithmonë do të pyesë: *“Është ky dënim i Zotit apo i Sulltanit”*. Pasi mori përgjigjen se ky është dënim dhe vullnet i Sulltanit për padëgjueshmëri, ai duke qeshur përgjigjet: *“Ky vendim nuk mund të jetë fuqplotë dhe i qëndrueshëm”*. Përfaqësuesi i gjykatës osmane me zemrim ia kthen: *“Çfarë koke paske ti, së shpejti do të përfundosh në Arnaut Pazar”* /vendi ku ekzekutoheshin shqiptarët/.² Pas tri vjetësh ushtria serbe do të shtjerë në dorë Nishin dhe Idrizi me shokë do të lirohet për të vazhduar edhe më tej kontributin e tij për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare.

² Dr. Ramiz Abdyli, *Idriz Seferi-gjeneral i ushtrisë popullore*, Veprimi, nr. 1, Preshevë, dhjetor, 1992, f. 12.

Idriz Seferi kontributin e vet të pamohueshëm e dha edhe në Kuvendet dhe në veprimet luftarake të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit /1878-1881/ dhe të asaj të Pejës /1899-1900/³, duke e përfaqësuar denjësisht Gjilanin dhe trevat përreth që nga Bujanoci, Presheva, Kumanova e deri në Shkup.

Në kohën e përgatitjeve dhe të ndërmarrjeve të mëdha kombëtare shqiptare në fillim të shekullit XX, personaliteti i Idriz Seferit u ngrit në rangun e njëres nga figurat më të shquara patriotike të Kosovës dhe shqiptare në përgjithësi, që edhe sot mbetet në qendër të vëmendjes së popullit dhe frymëzim i pashtershëm për gjeneratat e reja se si duhet luftuar pushtuesin e huaj.⁴ Idrizi edhe sot është aktual dhe gurrë frymëzimi jo vetëm për këngëtarët popullorë, poetët, artistët dhe krijuesit e tjerë, por edhe për tërë popullin, madje duke kaluar edhe caqet e kufijve politikë dhe etnikë të shqiptarëve.

Si në tërë Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, ashtu edhe në fazën IV të saj populli i trevës së Gjilanit mori pjesë aktive. Kjo pjesëmarrje dhe ky kontribut u intensifikua edhe në saje të faktit se në krye të popullit të kësaj anë gjendej një trim e burrë i madh siç ishte Idriz Seferi-Kreshniku i maleve, siç e quante populli.

Kontributi i Idriz Seferit në organizimin e Tubimit të Ferizajt në korrik të vitit 1908 është i pamohueshëm

³ *Fjalori Enciklopedik Shqiptar*, Tiranë, 1986, f. 949.

⁴ Sadullah Brestovci, *Idriz Seferi-Kreshniku i Karadakut*, fejtton, Rilindja, 12 janar 1979, f. 13.

ngase ai ishte njëri ndër udhëhqësit kryesorë të këtij Kuvendi së bashku me Isa Boletinin dhe Bajram Currin. Vetëm në saje të aktivitetit dhe autoritetit të tij në këtë tubim të njohur, që i paraprin Revolucionit xhonturk, mori pjesë aktive edhe një numër mjaft i madh trimash të Anamoravës e të Karadakut.⁵ Pas tij, pos gjilanasve qëndronin mijëra trima të Kumanovës, Preshevës e Bujanocit. Si rezultat i ultimatumit të 30.000 kryengritësve shqiptarë të tubuar në Ferizaj, Sulltani i Turqisë do të detyrohet ta shpallë Kushtetutën, apo Hyrijetin. Mirëpo, së shpejti xhonturqit tre-guan fytyrën e vërtetë shoviniste e nacionaliste. Ata jo vetëm që nuk i përmbushën premtimet e dhëna ndaj shqiptarëve, por filluan të ndjekin politikë thellësisht antishqiptare. Kjo politikë mbërrin kulmin me organizimin e ekspeditave ndëshkimore të Xhavit Pashës më 1909.⁶

Vendimet e Parlamentit turk kundër çetave e klubeve kombëtare dhe sidomos ekspedita e Xhavit Pashës, krijuan një gjendje shumë të nderë veçanërisht te popullsia e Kosovës, e cila kishte qenë një mbështetje e fuqishme në luftën e xhonturqve për marrjen e pushtetit.

Patriotët kosovarë po zhvillonin një veprimtari të gjerë organizative e propagandistike në favor të çështjes kombëtare. Me pjesëmarrjen aktive të tyre në

⁵ Mr. Fehmi Rexhepi, *Gjilani dhe rrethina në Lëvizjen Nacionalçlirimtare /1941-1945/*, doktoranturë e mbrojtur më 1983 në Prishtinë, f. 29.

⁶ Si shënimi 2.

Manastir prej 1-6 prill 1910 u mbledh një Kongres i ri Kombëtar, i cili mori një varg masash për forcimin dhe koordinimin e veprimtarisë së klubeve dhe për zhvillimin e arsimit kombëtar e të botimeve shkollore me alfabet latin.⁷

Pranvera e vitit 1910 i gjeti shqiptarët e Kosovës, e sidomos ata të Gjilanit dhe të viseve përreth tij të organizuar në grupe të armatosura e të përgatitura për luftën vendimtare kundër reaksionit xhonturk. Njëri ndër patriotët që kontribuoi për vetorganizimin e shqiptarëve kundër reaksionit të pushtetit xhonturk në trevat e Gjilanit dhe më gjerë pa dyshim ishte Idriz Seferi.

Në kuadër të këtyre përgatitjeve në mars të vitit 1910 në Gjilan, me iniciativën e Idriz Seferit, u organizua një tubim i parisë shqiptare të Kosovës Lindore që kishte për qëllim organizimin e kryengritjes. Në këtë tubim, sipas të dhënave që disponojmë, pos tjerësh, morën pjesë Isa Boletini dhe Bajram Curri. Në këtë kohë të hapave të pushtetit turk për ta penguar çdo përpjekje të shqiptarëve për rezistencë dhe kryengritje të armatosur, në zyrën e kajmekamit të Gjilanit burgosen Idriz Seferi, Ramë Abdyli-Pozhorani, Shabi Kaja /Olli/ nga Gjelekari, etj. Siç duket, kanë qenë 4 të burgosur. Burgosja e tyre u bë pabesisht. Lajmi për këtë burgosje, të pabazë, u përhap shpejt, kështu që të nesërmen erdhi në Gjilan djali i Idrizit-Isufi me një grup malësorësh. Me të arritur në qytet, ata u futën në

⁷ *Historia e popullit shqiptar, II*, Prishtinë, 1969, f. 295.

ndërtesën ku gjendeshin të burgosurit dhe përnjëherë ua drejtuan armët zaptijeve, duke kërkuar lirim të menjëhershëm të të burgosurve. Njerëzit që i kishin parë malësorët të armatosur në krye me Isufin ishin të sigurt se do të ndodhte diçka e madhe nëse kajmakami nuk do të gjendej shpejt dhe të nxirrej nga ajo situatë e vështirë. Posa dëgjoji për vendosmërinë e tyre, kajmekami menjëherë urdhëroi lirim të të burgosurve. Ai njëkohësisht kërkoi falje që kishte bërë gabim, meqenëse ishte informuar keq lidhur me të burgosurit para arrestimit të tyre. Thuhet se derisa Idrizi me gjakftohtësi të madhe po i mbathte opingat, lajmëtari i kajmekamit po i lutej që të dilte sa më shpejt në mënyrë që të evitohej konflikti i armatosur. Idrizi atëherë i përgjigjet lajmëtarit me këto fjalë: *“Ngadalë kam hyrë e ngadalë do të dal.”*⁸

Pas lirimit nga burgu Idrizi nuk e ndali aktivitetin patriotik, por vazhdimisht vepronte e angazhohej për krijimin e një fronti të përgjithshëm kombëtar të të gjitha viseve shqiptare për luftë kundër xhonturqve. Kontributin më të madh e të jashtëzakonshëm për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare Idriz Seferi e dha në betejat midis kryengritësve shqiptarë dhe ushtrisë turke që u zhvilluan gjatë prillit dhe majit të vitit 1910 në Grykën e Kaçanikut dhe në viset përreth. Si patriot që ishte, duke u nisur nga shembulli personal, ai nuk kursente as anëtarët e familjes së vet kur ishte çështja e interesit të kombit, e as të shoqen e vet Baftijen, e cila

⁸ Si shënimi 4 dhe 5.

në betejën e Drenogllavës më 30 prill 1910 kishte arritur në fushëbetejë jo për të mbrojtur jetën e djalit dhe të shoqit, por për të kryer detyrën e vet ndaj atdheut dhe popullit, ashtu siç e kishin kryer dhe e kryenin edhe shumë bashkëkombës të saj gjatë historisë. Idrizi në këtë betejë gjendej në krye të rreth 4.000 shqiptarëve, shumica e të cilëve ishin nga Gjilani dhe viset e tjera të Kosovës Lindore, ku shtrihej autoriteti i tij. Luftëtarët e Idrizit zhvilluan luftë të pabarabartë me ushtrinë e Shefqet Turgut Pashës, i cili gjendej në krye të 60.000-80.000 ushtarëve.⁹

Në këto rrethana, ndër veprimet më të rëndësishme luftarake të gjysmës së dytë të prillit janë ato që u zhvilluan në Grykën e Kaçanikut, e cila kishte një rëndësi të madhe strategjike për Perandorinë Osmane, sepse atypari kalonte hekurudha që lidhte Shkupin-kryeqytetin e Vilajetit, me viset e tjera të Kosovës.

Kryengritësit shqiptarë të Kosovës, të udhëhequr nga Idriz Seferi, më 24 prill shtinë në dorë Grykën e Kaçanikut. Zënia dhe kontrollimi i Grykës nga shqiptarët dhe përhapja e kryengritjes në gjithë Vilajetin e Kosovës e detyroi qeverinë xhonturke të merrte masa serioze, duke dërguar në Kosovë ushtri nga Selaniku e Stambolli dhe duke mobilizuar reparte ushtarake rezervë në Azi të Vogël. Pas përgatitjeve disaditëshe, më 30 prill forcat turke, të përbëra nga 9.000 këmbësorë me artileri dhe reparte kavalerie, nga pesë

⁹ Dr. Fehmi Rexhepi, *Kontributi i Idriz Seferit në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare /1908-1914/*, Bujku, 25.XI.1992, f. 6.

drejtime sulmuan njëkohësisht kryengritësit shqiptarë në Grykë të Kaçanikut. Luftimet ishin shumë të rrepta dhe u zhvilluan fytafyta, por luftëtarët e Idriz Seferit nuk dorëzoheshin. Përkundrazi, ata u shkaktonin humbje të mëdha në njerëz reparteve turke. Me qëllim që t'i detyrojë kryengritësit të linin frontin dhe t'u ktheheshin familjeve të tyre, Turgut Pasha shkatërroi me artileri shumë fshatra përreth, ku kishte vetëm gra, fëmijë e pleq. Mirëpo, mbrojtësit e Kaçanikut, të udhëhequr nga një strateg siç ishte Idriz Seferi, për disa ditë me radhë u qëndruan heroikisht sulmeve të njëpasnjëshme të forcave shumë më të mëdha turke, duke i befasuar me aftësitë e tyre luftarake edhe vetë oficerët turq, të cilët deklarorin se *“kishin të bënë me një armik të padukshëm dhe të pakapshëm”*.¹⁰

Të rrethuar dhe në pamundësi që t'i mbanin më gjatë pozitat, luftëtarët e Kaçanikut, të cilëve nuk arritën t'u vinin në ndihmë në kohën e duhur forcat e tjera kryengritëse, lëshuan Grykën e Kaçanikut dhe u tërhoqën në verilindje në zonën e Gjilanit. Të ndjekur nga forcat shumë më të mëdha turke, kryengritësit zhvilluan edhe disa beteja të ashpra në fshatrat e Moravës dhe të Preshevës, duke iu shkaktuar reparteve turke humbje të konsiderueshme.¹¹ Kështu, edhe për disa kohë fshatrat Komogllavë, Lubizhdë, Smirë, Kabash, Stagovë, etj. do të shndërrohen në arenë të

¹⁰ *Historia e Popullit Shqiptar, II*, Prishtinë, 1969, f. 296.

¹¹ *Po aty*, f. 297.

përleshjeve të pabarabarta midis popullatës duarthatë dhe reparteve shumë të armatosura ushtarake turke.

Në betejat që u zhvilluan në Anamoravë gjatë majit të vitit 1910, si gjithherë, merrnin pjesë aktive edhe gratë shqiptare. Për shumë akte heroike të femrave shqiptare shkroi edhe shtypi i kohës, dëshmonin udhëpërshkruesit dhe konsujt e huaj që në këtë kohë gjendeshin në trojet tona. Madje dëshmonin edhe vetë ushtarët e oficerët turq. Kështu, p.sh. një grua çarmatosi gjatë një përleshjeje 4 ushtarë turq. Një tjetër e qëllloi prapa koke një oficer turk që po ia fuste zjarrin shtëpisë. Një nuse u hodh nga lartësitë e shtëpisë për të mos rënë në duart e osmanëve. Akte të tilla pati pa numër.¹² Në një raport që konsulli italian në Shkup, Galanti, ia dërgoi Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë, pasi njofton për masakrat e reparteve turke në fshatrat e Moravës së Epërme, bën me dije edhe faktin se gjatë luftimeve të fundit ishin parë femra dhe fëmijë të moshës 8-vjeçare duke shtënë me armë mbi trupat turke.¹³

Për një grua që u gjet e vrarë në vendluftim, sipas gazetës “Bashkimi i Kombit”, një ushtar që luftonte kundër kryengritësve shqiptarë deklaronte: “Kjo grua ishte duke luftuar me ushtrinë bashkë me të tre djemtë e saj dhe vetë me dorën e saj kishte vrarë 13 ushtarë. Duke luftuar ushtria e rrethoi dhe e zuri të gjallë. Sapo

¹² Shaban Braha, *Idriz Seferi*, Tiranë, 1983, f. 121.

¹³ Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme /Ministero degli Affari Estero/ Romë, Raporti i konsullit italian në Shkup Galantit, dërguar qeverisë në Romë, 5 maj 1910.

e zunë e vranë në mënyrë barbare sa nuk tregohet: ia prenë më pare sisët, pastaj veshët, hundën dhe mëpas zunë t'ia shpojnë me kamë këmbët, duart dhe trupin derisa ia bënë shoshë”.¹⁴ Në betejat e Kaçanikut, të Drenogllavës e të Moravës, siç po shihet, krah për krah me burrat luftuan po me aq guxim, trimëri e heroizëm edhe gratë e vajzat shqiptare. Midis tyre shquhej edhe bashkëshortja dhe bashkëluftëtarja e Idrizit, nëna e 12 fëmijëve, Baftije Seferi.

Rëndësia e këtyre luftërave shihet edhe nga fakti se ato u përcollën nga ana e ministrit të Luftës, Mahmut Shefqet Pashës, i cili mori pjesë aktive në drejtimin e trupave turke në operacionin në Kosovë. Në anën tjetër, Idriz Seferi për udhëheqje të shkëlqyeshme, për organizim e strategji që përdori në luftërat kundër turqve, duke u mbështetur në strategjinë e luftërave popullore, mori epitetin e strategut të Termopileve shqiptare.

Pas shuarjes së kryengritjes, Perandoria Osmane do të organizojë një ekspeditë ndëshkimore kundër kryengritësve, duke vrarë, djegur e plaçkitur pamëshirshëm. U vranë e u burgosën shumë luftëtarë të Idrizit. Në Kaçanik u var Mulla Sinan Maxherja, kurse në Preshevë i ati i Ymer Preshevs. U varën e u burgosën me burgim shumëvjeçar shumë luftëtarë të tjerë të Anamoravës.¹⁵ Pushteti turk, përveç vrasjeve e pushkatimeve në shenjë të hakmarrjes, një numër të madh kryengritësish të kësaj ane i zuri dhe i dënoi duke i

¹⁴ *Bashkimi i Kombit*, nr. 37, 20 maj 1910.

¹⁵ Si shënimi 2.

futur deri në brez në llagëmin që ishte hapur për ta në rrugën kryesore të Gjilanit. Të dënuarit i lyenin me mjaltë e i detyronin t'i ekspozoheshin diellit, pasi kështu trupi i tyre bëhej tërheqës për bletët dhe insektet e tjera. Shumica e tyre vdiqën nga mundimi, duke u martirizuar kështu për lirinë e trojeve shqiptare.¹⁶

Si shumë diplomatë e përfaqësues të huaj që në këtë kohë përcillnin ngjarjet në tokat shqiptare, edhe konsulli italian në Shkup, Galanti, Idriz Seferin e konsideron si kreun e kryengritjes së vitit 1910. Ministrinë e Punëve të Jashtme të Italisë ai, pos tjerash, e njofton edhe për autoritetin e madh që kishte te popullata katolike e Karadakut, e që pushteti turk këta /shqiptarët katolikë, shënim i F.R./ i akuzonte se e favorizonin prijësin e njohur Idriz Seferin, organizatorin e kryengritjes së Kaçanikut më 1910.¹⁷

Edhe në burimet bullgare Kreshniku i maleve të Kosovës konsiderohej si njëri ndër udhëheqësit kryesorë të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Emri i Idriz Seferit qëndronte krahas Hasan Prishtinës, Ismail Qemalit, Isa Boletinit, Bajram Currit e patriotëve të tjerë.¹⁸ Autoriteti i tij ishte i paprekshëm në këtë aspekt jo vetëm në Kosovën Lindore, por edhe në tërë territoret shqiptare.

¹⁶ Dr. Fehmi Rexhepi, *Gjilani dhe rrethina në Lëvizjen Nacionale çlirimtare /1941-1945/,* tezë doktoranture e mbrojtur më 1983 në Prishtinë, f. 30.

¹⁷ *Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme*, Romë, Raporti i konsullit italian në Shkup, nr. 432/104, 10 gusht 1910.

¹⁸ *Gazeta Dnevnik*, Sofje, 10 korrik 1910.

Kontributi i Idriz Seferit për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare ishte i pamohueshëm edhe gjatë viteve 1911 e 1912. Idrizi, si njëri ndër prijësit kryesorë të shqiptarëve në këtë kohë, ishte i rrëzikshëm për pushtetin turk jo vetëm kur udhëhiqte shqiptarët në luftë kundër tyre, por edhe kur organizonte takime e bënte plane për çlirim, por edhe kur gjendej në burgje, si në ato turke, ashtu edhe në ato të Serbisë pas vitit 1912.

Gjatë fushatës së zgjedhjeve, në pranverë të vitit 1912, si në shumë vise të Kosovës, ashtu edhe në Anamoravë shënojmë disa konflikte të armatosura midis organeve të pushtetit dhe shqiptarëve, në të cilat kontributi i Idrizit nuk mungoi. Për konflikte të tilla njofton edhe konsulli i Serbisë në Prishtinë, dr. M.Gj. Milojeviq, i cili më 19 prill 1912 e bën me dije Ministrinë e Punëve të Jashtme në Beograd se “në fshatin Shipashnicë në ditën e zgjedhjeve është shkaktuar konflikt i hapur. Dy shqiptarë ia kthyen armët komisionit zgjedhor dhe ushtrisë, eprori ushtarak i ka urdhëruar ushtarët të gjuajnë në masë, ushtarët nuk i dëgjojnë eprorët. Shqiptarët filluan të tubohen masivisht dhe kishin pushkë, sëpata e shata. Ata sulmojnë komisionin dhe ushtrinë. Është karakteristikë se edhe femrat shqiptare u erdhën në ndihmë burrave të tyre. Komisioni dhe ushtria ikën për në Gjilan. Shkak grindjeje ka qenë fakti se shqiptarët ishin deklaruar kundër turqve të rinj dhe kundër Kushtetutës”. Në të njëjtin raport konsulli i Serbisë e njofton eprorin e vet në Beograd se edhe në fshatin Pogragjë shqiptarët e

kanë dëbuar komisionin zgjedhor.¹⁹ Në raportin e 7 majit po ky konsull njofton mbi mossuksesin e kandidatëve të qeverisë në zgjedhjet e vitit 1912 në Gjilan. Në vazhdim për Kreshnikun e maleve-Idriz Seferin, shkruan: “Prijesi më i njohur i Gjilanit, Idriz Seferi, ka ardhur në ditën e votimeve në Klubin e turqve të rinj, me fjalë fyese ka sulmuar regjimin dhe duke i treguar dy revole në shokë ka thenë: Derisa t’i kem këto dy revole nuk do të lejoj që në Gjilan të bredhin turqit e rinj.”²⁰ Kjo deklaratë e Idriz Seferit e tmerroi mytesarifin, ngase ky i kishte dhënë besën valiut dhe xhemijetit /Klubit të turqve të rinj/ në Shkup, kurse mytesarifit dhe kajmekamit në Gjilan se do të jetë me ta. Qarqet sunduese mbështeteshin shumë në të, shkruan konsulli.²¹

Informacione të tilla gjejmë edhe në shtypin bullgar të kohës, i cili, ndër të tjera, shkruan: “Idriz Seferi, i cili u bë i njohur në ekspeditën e Kaçanikut dhe në Carralevë, nuk do kurrfarë lidhjesh me qeverinë”.²² Idriz Seferi si njëri ndër udhëheqësit më të rëndësishëm të Kryengritjes së Përgjithshme antiosmane të vitit 1912, që nga maji i atij viti, kur plasi kryengritja për t’i zbatuar vendimet e Kuvendit të Junikut, mori pjesë dhe përfaqësoi me sukses tërë rajonin e Gjilanit. Si njëri

¹⁹ Gjorgje Mikiq, *Albanci u turskim parlamentarnim izborima 1912 godine*, Vjetar-Godishnjak, Arkivi i Kosovës nr. IV-V, Prishtinë, 1971, f. 307.

²⁰ *Po aty*, f. 309.

²¹ *Po aty*, f. 309-310.

²² *Anarkija v. Gorna Albanija*, Preporec, Sofje, 2.V.1912, f. 3.

ndër strategët kryesorë të kësaj kryengritjeje, u vu në krye të mijëra kryengritësve shqiptarë të anës së Gjilanit, Bujanocit, Preshevës, Kumanovës, Shkupit e Kaçanikut deri në çlirimin e gjithë Vilajetit dhe përfundimisht të kryeqytetit të tij, Shkupit, më 12 gusht 1912.²³

Gjatë Kryengritjes së Përgjithshme të vitit 1912, siç dihet mirë, këtë fitore të rëndësishme të luftës kundër sundimtarëve turq e arritën kryengritësit e zonës Gjilan-Prizren-Tetovë, të cilët udhëhiqeshin nga Idriz Seferi, Islam Spahiu, Mehmet Pashë Deralla, etj.²⁴ Në gjysmën e parë të korrikut, pasi kishte shpartalluar repartet ushtarake turke të Fadil Pashës, që ishin strukur nëpër qytete, kryengritësit shqiptarë kishin çliruar krahina të tëra dhe kishin zënë Grykën e Kaçanikut dhe atë të Carralevës, duke ua prerë osmanëve rrugën dhe duke i penguar për të sjellë forca të reja në këto zona gjysmë të çliruara.

Kështu, në gjysmën e parë të korrikut të vitit 1912 forcat kryengritëse shqiptare ishin hedhur në sulm në të gjitha anët e vendit. Ato e shtrinin tani veprimtarinë e tyre nga Çamëria e Kolonja e Korçës deri në Malësi të Madhe, Podujevë, Gjilan e Kumanovë, ku kontributi i Idriz Seferit ishte i pakontestueshëm. Në vetë repartet e ushtrisë turke, nën ndikimin e opozitës ushtarake kishin filluar të bëheshin turbullira, nuk ishin të rralla as rastet

²³ Si shënimi 2.

²⁴ *Historia e Popullit Shqiptar, II*, Prishtinë, 1969, f. 328.

kur ushtarët dezertinin dhe u bashkoheshin vëllezërve të tyre kryengritës.²⁵

Kryengirtja e përgjithshme i paralizoi forcat ushtarake turke në tërë Shqipërinë. Përpara kësaj gjendjeje qeveria xhonturke nuk mundi të qëndronte dhe më 17 korrik dha dorëheqje. Kështu u krijuan kushte të favorshme për çlirimin e qyteteve shqiptare nga ushtria turke.

Kryengritësit shqiptarë, të udhëhequr nga Idriz Seferi /5000 sish/, janë vendosur në veri të Shkupit për të vëzhguar terrenin për çlirimin e Shkupit, shkruan shtypi bullgar i kohës.²⁶

Në këto përpjekje Idriz Seferi, si njëri ndër strategët kryesorë të kryengritjes, mori pjesë dhe komandoi forcat shqiptare në çlirimin e Kumanovës, Gjilanit, Preshevës, Ferizajt, Kaçanikut e Shkupit më 12 gusht 1912.

Idriz Seferi ishte jo vetëm një prijës popullor e luftëtar i lirisë, por edhe strateg e ushtarak me nam që me sukses udhëhoqi popullin në luftë jo vetëm gjatë viteve 1907-1912, kundër forcave që depërtonin në trojet shqiptare për të realizuar synimet grabitçare të ekspansionistëve serbë ndaj trojeve tona.²⁷ Ishte autoriteti i madh i Idriz Seferit që bëri që “të gjitha

²⁵ *Po aty.*

²⁶ *Albansko Vostanie*, Utro, Sofje, 3.08.1912, f. 2.

²⁷ Si shënimi 9.

furrat e Gjilanit, Kumanovës dhe të Preshevës të punonin për kryengritësit.²⁸

Kur në tetor të vitit 1912 aleatët ballkanikë i shpallën luftë Turqisë, me çka rrezikuan drejtpërdrejt trojet tona etnike, Idriz Seferi nuk ndejti duarkryq, por organizoi shpejt një tubim me karakter kombëtar të Kulla e Sahatit në Gjilan, ku marrin pjesë luftëtarë të rajonit të Karadakut e më gjerë dhe u vendos të luftojnë kundër ushtrisë serbe që rrezikonte seriozisht qenien tonë kombëtare. Kështu, të prirë nga Idriz Seferi, mijëra vullnetarë shqiptarë të këtyre trojeve filluan luftën kundër pushtuesve serbomëdhenj në rajonet e Bujanocit, Gollakut, Llapit, Kumanovës e Karadakut, duke i shkaktuar humbje të ndjeshme armikut shekullor.²⁹ Më vonë Idrizi do të kapet nga ushtria serbe dhe bashkë me Hasan Prishtinën dhe veprimtarë të tjerë të dalluar të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare do të burgoset në Kalemegdan të Beogradit deri në prill të vitit 1913.³⁰

Nga prilli i vitit 1913 deri në nëntor 1915 Idriz Seferi do të gjendet në krye dhe do të udhëheqë me sukses çetat kryengritëse shqiptare në luftë kundër ushtrisë dhe xhandarmërisë serbomadhe, duke i shkaktuar pengesa dhe humbje të mëdha pushtetit okupues serb në këto troje. Luftën do ta vazhdojë edhe kundër pushtuesve bullgarë gjatë tërë kohës së Luftës së Parë Botërore. Pas një lufte kundër ushtrisë dhe xhandar-

²⁸ *Sobitja v'Albania*, Preporec, Sofje, 6.08.1912, f. 2.

²⁹ *Fjalori Eenciklopedik Shqiptar*, f. 949.

³⁰ Dr. Ramiz Abdyli, pc.

mërisë bullgare në fshatin Zhegër do të kapet nga forcat bullgare dhe do të dënohet me burg shumëvjeçar.³¹

Pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore dhe pas krijimit të Mbretërisë Serbo-Kroato-Slllovene, Idrizi nuk do të pajtohet me situatën e krijuar, por do të gjendet edhe më tej në ballë të luftës dhe rezistencës së armatosur për çlirim dhe bashkim kombëtar të Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare, që edhe Paqja e Versajës /1919/, ashtu si Konferenca e Londrës /1912-1913/, padrejtësisht i la nën sundimin e Mbretërisë Serbo-Kroato-Slllovene. Idrizi vazhdoi luftën për çlirimin kombëtar të Kosovës dhe të viseve të tjera në ish-Jugosllavi deri në fund të jetës së tij.

Kontributin kombëtar për Lëvizjen Idrizi e dha edhe si dashamir i madh i arsimit dhe i shkollës shqipe. Ndihmoi, përkrahu dhe u angazhua drejtpërdrejt në aksionin për dërgimin e një numri sa më të madh të të rinjve të këtyre trojeve në Normalen e Elbasanit. Ishte meritë e tij që në Normalen e Elbasanit u gjendën edhe Qamil Gejlani, Nevzat Gejlani, Shyqëri Gejlani, Beqir Sadik Gejlani, Said Adem Gejlani, etj.³²

Idriz Seferi së bashku me Hasan Prishtinën, Nexhip Dragën, Bajram Currin e patriotë të tjerë dhe me ndihmën e klubeve shqiptare kontribuoi për hapjen e shkollave shqipe në Gjilan, Mitrovicë, Prizren, Gjakovë, Pejë, Vushtrri e Pozhoran.³³ Ai gjithashtu kontribuoi që

³¹ Të dhëna të mbledhura në terren më 1978.

³² *Gazeta Lirija*, 6 shkurt 1910.

³³ *Përparimi*, Prishtinë, nr. 2., 1978, f. 322.

në vitin 1909, pas Revolucionit Xhonturk, të hapet shkolla shqipe në fshatin Pozhoran, që ishte njëri ndër fshatrat më të mëdha të rajonit të Gjilanit. Në këtë aksion kontribuan edhe bashkëluftëtarët e Idrizit si Islam Pira, Tahir Rama, pastaj mësuesi i parë Hoxhë Syla nga Tërpeza, si dhe një mësues i ri dhe i zgjuar i ardhur nga Janina me kërkesë të patriotëve të mëdhenj të kohës, në mesin e të cilëve ishte edhe vetë Idriz Seferi. Ai gjithashtu u angazhua edhe për shkollën shqipe, e cila u hap në qytetin e Gjilanit.³⁴

Idrizi, si patriot e personalitet me autoritet që ishte, u angazhua edhe si pleqnar, dhunti kjo që e trashëgoi nga të parët. Pleqnia si institucion ndër shqiptarët është mjaft e vjetër dhe ndeshet në të gjitha trevat e banuara me shqiptarë që nga kohët më të vjetra. Në Karadak dhe rrethinën e gjerë të Gjilanit kjo formë kanunore është mjaft e dukshme dhe e hershme. Pleqnarët e kësaj ane kanë qenë të njohur edhe përtej trevës së Karadakut. Në mesin e shumë prej tyre pa dyshim shquhet Idriz Seferi, i cili dha një kontribut të madh në pajtimin e gjaqeve e ngatërresave, e sidomos në zgjidhjen e kontesteve pronësore midis fshatrave dhe rajoneve që nga Shkupi e Kaçaniku deri në Preshevë, Bujanoc e Vrajë. Madje kontributi i tij u shtri edhe në viset e tjera shqiptare.

Mësimet e para si patriot e pleqnar Idrizi i mori nga familja, në odat dhe kuvendet e burrave, që në këto anë kishin formën e institucioneve të veçanta. Që në

³⁴ Shaban Braha, *Idriz Seferi*, Tiranë, 1983, f. 136.

moshën 16-vjeçare fshati e zgjodhi në grupin e pleqnarëve, që në atë kohë shërbente si *Këshill gjyqësor* për të pajtuar gjaqet dhe për të shuar grindjet, meritë, hasmeritë e përçarjet, që sundimtarët osmanë dhe qarqet shoviniste serbe i nxisnin dhe i shfrytëzonin me dinakëri jo vetëm për interesin e tyre të kohës, por edhe për interesa të caktuara politike afatgjata. Kështu, si veprimtar e patriot luajti një rol shumë të rëndësishëm në bashkimin e forcave të shëndosha në fshat më gjerë, ku fitoi një përvojë të pasur. Duke vepruar aktivisht në këtë fushë, ai mësoi se armiku nuk përdorte vetëm ushtrinë dhe xhandarmërinë, por me shumë mjeshtri përdorte edhe intrigat, me çka ndikonte në ndezjen e hasmërive dhe përçarjeve në popull.

Deri në themelimin e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit Idriz Seferi kishte vepruar me sukses në Pleqësinë e Karadakut /Këshilli i Pleqve/ për pajtimin e gjaqeve, i bazuar në logjikën e shëndoshë se *“Me grindje në shtëpi nuk mund t’u qëndrohej mësyerjeve barbare të të huajit”*, kurse tashti së bashku me shokët e vet zbatonte normat e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, që ishin ligje të cilat populli nëpërmjet përfaqësuesve të vet në këto rrethana vendimtare i kishte aprovuar dhe i zbatonte me përpikëri. Këta burra e trima që përbënin Këshillin e pajtimit të gjaqeve, në mesin e të cilëve dallohej Idrizi, jo vetëm që prinin ndër luftëra e beteja kundër armikut, por edhe shuanin hasmeritë, pengonin grindjet midis shqiptarëve e vëllezërve dhe kështu kontribuonin edhe për krijimin e unitetit luftarak të popullit.

S'ka dyshim se Idrizi ka një meritë të veçantë për lidhjet dhe mbajtjen gjallë të unitetit luftarak e kombëtar të tri krahinave të mëdha: Kosovës, Karadakut e Vardarit. Në atë kohë ai ishte bërë i njohur që nga Drini i Zi e deri te rrethina e Nishit. Atë e njihnin njësoj fshatarët, patriotët dhe malësorët. Të gjitha këto krahina ai i pat shkelur në këmbë, herë në luftime të përgjakshme kundër armiqve, herë në gëzime e hidhërime, herë duke i pajtuar gjaqet dhe kështu kishte krijuar rreth të gjerë miqësh e shokësh, të cilët e çmonin dhe e respektonin pa masë.

Në pamundësi për t'i numëruar rastet e shumta të pajtimit të gjaqeve dhe të konflikteve, me këtë rast po përmendim konfliktin që ndodhi në vjeshtë të vitit 1924 ndërmjet fshatarëve të Pogradjës dhe atyre të Llocës, kur qe mbjellë fara e armiqësisë nga ana e pushtetit serb dhe e bashkëpunëtorëve të tyre që parashikonin, si gjithnjë, zhdukjen e një numri sa më të madh shqiptarësh në konfliktet mes vete dhe shpërnguljen e të tjerëve për në Turqi. Shkaku ishte gjetur, për një copë mal në Kodër të Lëkenit, që të dy fshatrat e konsideronin për të vetin meqë nuk ishte e zgjidhur çështja pronësore-juridike. Për të ndezur konfliktin me qëllim që të shkaktohej gjakderdhja, dora tinzare e armikut e kishte ndezur pyllin. Akuzohen llocasit dhe kur konflikti acarohet atëherë pushteti për të nxitur edhe më tej konfliktin midis fshatarëve të Pogradjës e Llocës dënon 5 fshatarë të Llocës me nga 6 muaj burg, duke i

akuzuar si shkaktarë të ndezjes së pyllit.³⁵ Me të mësuar për këtë konflikt Idrizi tubon përfaqësuesit e të dy fshatrave dhe me mençuri e maturi prej plaku, i cili gjithmonë e vinte interesin kombëtar mbi atë personal, zgjidh kontestin, duke e caktuar kufirin që edhe sot e gjithnjë respektohet nga banorët e të dy fshatrave. Falë autoritetit të Idrizit këto dy fshatra i shpëtuan gjakderdhjes së sigurt. Kështu, edhe më këtë rast Idrizi, si gjithherë, u dha një goditje të fortë pushtetmbajtësve serbë dhe bashkëpunëtorëve të tij. I entuziazmuar nga gëzimi që u arrit pajtimi dhe u pengua gjakderdhja, kryeplaku i urtë i Pogragjës, Esat Selimi-mixha beg, siç e quanin të gjithë, pasi u fal xhumaja për të gjithë të pranishmit në dyqan blen leblebi e sheqerka dhe ua shpërdan.³⁶

Bashkëkohësit tregojnë se Idriz Seferi kurrë nuk iu nda pajtimit të gjaqeve. Në më të shumtën e herave të keqes ai i dilte përpara se të ndodhte. Bashkëkohësit tregojnë se vetëm në vitin 1912 Idrizi ka evituar vetë gjakderdhjen në 78 familje, duke filluar që nga rrethet e Vrajës, Preshevës, Gjilanit e deri te ato të Kumanovës e Shkupit. Përveç pajtimit të më se 200 gjaqeve me ndihmën e shokëve të vet, ai pajtoi gjaqe edhe nëpërmjet miqve e luftëtarëve që i kishte njohur dhe i kishte udhëhequr dikur nëpër beteja. Idriz Seferi, Ramë Abdyli, Islam Pira e shumë patriotë të tjerë dinin t'ua

³⁵ Të dhëna të mbledhura në terren më 1978; Deklaratë e Sadri Mehmetit, plak 84-vjeçar dhënë më 1993.

³⁶ Deklaratë e Vesel Rexhepit, dhënë autorit më 1981.

vënin njerëzve gishtin në plagë dhe t'ua shëronin ato. Ata dinin të zbulonin në të shumtën e rasteve edhe dorën tinzare të shovinizmit serb që hidhte gurin dhe fshihte dorën, ata të cilët, siç thotë populli, *të vranin natën të qanin ditën*.

Për një patriot, luftëtar, strateg, arsimdashës, pleqnar e udhëheqës popullor siç ishte Idriz Seferi, që dha kontribut të pamohueshëm në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, është shumë vështirë të flitet e të shkruhet, e edhe më vështirë të përfshihet gjithë vepra madhore e këtij patrioti e kolosi të shquar shqiptar, ideal i të cilit ishte çlirimi dhe bashkimi kombëtar për të cilin edhe sot populli ynë po bën përpjekje titanike për ta realizuar dhe për ta çuar në vend amanetin e Idrizit dhe të shokëve të tij.